

Příspěvek k řešení problému sociálního zrání mladého člověka v pracovní sféře

(Metodické zkušenosti z dosavadních výzkumů)

FRANTIŠEK KAHUDA

Ministerstvo školství a kultury

Úsek marxistické sociologie mládeže není dosud uceleně zpracován a rovněž o předmětu sociologie mládeže a o jejím zařazení do systému sociologických věd není zatím v socialistických zemích jednotného názoru. Právě tak i složité problémy sociálního vyzrání mladého člověka až do jeho konečné společenské zralosti jsou dosud zcela neprobádány. Proto testování sociální zralosti a vymezení sociologického věku mladého člověka považuji za jeden z nejdůležitějších úkolů marxistické sociologie mládeže. Těmito otázkami jsem se zabýval na jiných místech.¹⁾

Tato studie si klade za úkol informovat o některých výsledcích dílčího testování sociálního zrání mladého člověka v pracovní sféře dnešní socialistické společnosti a o metodických zkušenostech při tom získaných. Jsem si vědom, že jde toliko o první zkušenosti, z nichž — jak ani jinak za dnešního stavu sociologických výzkumů u nás být nemůže — nelze ještě vyvozovat závěry, které by měly plnou validitu. Teprve další výzkumy a vědecké práce tohoto druhu a diskuse o nich mohou platně přispět k rozvoji celé marxistické sociologie mládeže.

* * *

Lidé socialistické epochy jsou v dnešní etapě socialistického rozvoje společnosti stále ještě posuzováni především podle vztahu k práci. Proto je v této studii hlavním a v podstatě jediným kritériem či předmětem testování sociální zralosti, kterým se budeme zabývat, poměr materiálních a morálních stimulů určitého druhu mladých lidí v jejich vztahu k práci. Složitý proces sociálního zrání tím zajisté není vyčerpán; k tomu bude třeba řady konkrétních a fundovaných sociologických, psychologických, biologických a ekonomických výzkumů, jejichž shrnutím, utříděním a filoso-

fickým zhodnocením je teprve možno dospět ke komplexnímu pohledu na tento široký sociální jev.

Testováním sociálního zrání mladého člověka rozumíme odhalování a ověřování vývojových změn v chování a postojích, jež je schopen vůči zvolenému (danému) stimulu zaujmout mladý člověk v určitém věku jeho přípravy na život. Testování může být zpravidla zaměřeno jen na poměrně úzce vymezený okruh konkrétních a pro výzkum pokud možno izolovaných problémů; jinak se pro složitost vztahů člověka ke společnosti stane sociologický výzkum každé takové otázky málo přehledným. I v sociologickém bádání je třeba pracovat metodou postupné aproximace vyslovených hypotéz; proto tato studie se zaměřuje jen na některé dílčí aspekty postojů a chování mladých lidí v pracovní sféře.

V procesu sociálního zrání socialistického mladého člověka vystupují v jeho jednání a chování vedle sebe oba zájmové motivy: materiální i morální; na jejich rovnováze a vzájemném sepětí podstatně závisí úspěch budování socialistické společnosti. „I když hmotný zájem existuje jako objektivní prvek socialistické ekonomiky, a je na něm založeno rozdělování podle práce, stává se jednoznačně socialistickým prvkem v nedílné jednotě se socialistickým uvědoměním, s plným chápáním zájmů a potřeb socialistické společnosti.“²⁾

Sociální zrání mladého člověka mělo by tedy být tak řízeno a ovlivňováno uvědoměnou iniciativní činností pracujících (máme-li na mysli roviny uvědomělého a záměrného působení ze strany institucionálního vědomí), aby na výsledné hranici sociální zralosti člověka šlo v hromadném sociálním měřítku (průměru) již o *vyvážený* vztah, o *jednotné* působení hmotných a morálních stimulů ve vztahu mladých lidí ke společnosti, čili aby indi-

¹⁾ Kahuda, F.: *Problémy marxistické sociologie mládeže*. Výchovný poradce, Praha 1965, seš. 3, str. 1. — Kahuda, F.: *Sociologický věk dětí a mládeže v základech pedagogické sociologie*, Komenský, Praha 1965, seš. 4, str. 193.

²⁾ Hendrych, J.: *Pracovat leninsky — přísně vědecky, s nehasnoucím revolučním elánem*. Projev na slavnostním večeru k 95. výročí narození V. I. Lenina. Rudé právo 22. dubna 1965.

viduální aktivita mladých lidí byla uvědomě-
lou převahou rozhodujících morálních motivů
již plně socialistická.

Sociologický výzkum zjišťující odezvy, tj.
postoje (atitudy) a chování mladých pracujících
se zřetelem na nové ekonomické podněty
(stimuly) měl by být u nás v potřebném
rozsahu rozvíjen právě nyní, kdy zavádíme
novou soustavu řízení průmyslu, a v časové
řadě opakován, abychom postupně postihli
celou vývojovou křivku sociálního zrání mla-
dého člověka v nové soustavě řízení celého
národního hospodářství.

Sociologickým výzkumům tohoto druhu se
nyní věnuje v socialistických zemích zvýšená
pozornost. Tak např. sociologická laboratoř
Leningradské university zveřejnila výsledky
výzkumu 2665 mladých leningradských děl-
níků ve věku do 30 let z 25 závodů, předsta-
vujících nejtypičtější odvětví leningradského
průmyslu. Nejkonkrétnějším momentem vzta-
hu k práci v jeho subjektivním aspektu je
podle autorů této studie³⁾ *stupeň spokojenosti*
mladých dělníků s prací. V intervalu < -1 ;
 $+1 >$ hodnot -1 ; $-0,5$; 0 ; $+0,5$; $+1$ udávajících
intenzitu zkoumaného znaku (s prací zce-
la nespokojen; více nespokojen než spokojen;
práce je mu lhostejná; více spokojen než ne-
spokojen; s prací zcela spokojen) je index
významnosti tohoto jevu vyjádřen hodnotou
 $+0,16$, udávající aritmetický průměr hodnot
zkoumaného znaku, přičemž Zdravomyslov
a Jadov zdůrazňují, že na 1. místo na škále
motivů spokojenosti s prací vystupuje její
náplň, tj. její *obsah* a *zajímavost*, a to s inde-
xem významnosti $0,72$, a teprve na 2. místě je
výdělek s indexem významnosti $0,61$; na 3. mís-
tě pak se jako motivace spokojenosti s prací
objevuje možnost zvýšení kvalifikace, a to
s indexem $0,58$.

Oblast zájmů leningradských dělníků —
zdůrazňují autoři — není tedy jen ve sféře
jejich potřeb (tj. výdělku a možnosti rozvinutí
osobnosti v pracovní činnosti s perspektivou
dalšího zvýšení kvalifikace), ale i ve sféře
výroby samé, což svědčí o novém, tj. socialisti-
ckém obsahu pracovního zainteresovanosti,
v níž materiální a morální motivy existují již
v jednotě. Je však třeba litovat, že autoři
setrvávají toliko na číselném určení jednotli-

vých indexů významnosti (tj. průměrů hodnot
zkoumaných znaků) a nezmiňují se ani o ab-
solutní, ani o relativní variabilitě získaných
údajů, takže uvedená interpretace výsledků
jejich výzkumu postrádá jakoukoliv před-
stavu o hodnotě, validitě a spolehlivosti
(reliabilitě) uvedených závěrů.

V Československu nebyla zatím publiko-
vána žádná práce podobného druhu. Při zpra-
cování ankety o vztahu mladých lidí k práci,
kterou v lednu 1965 vypsal Mladá fronta
a již se zúčastnilo 1587 respondentů (965 mu-
žů a 622 žen), se však rovněž objevily některé
obdobné zajímavosti, jichž si nyní povšim-
neme.⁴⁾

Zkušenosti ukázaly, že pro příští výzkumy
totoho druhu bude třeba anketu pečlivěji při-
pravit, ať pokud jde o její koncepci, o jedno-
značnost formulace otázek, tak pokud jde
o volbu odpovědí respondentů, které by umo-
žnily užít při kvantifikaci přesnějšího ohrani-
čení jednotlivých stupňů. Právě tak bude po-
třebné zajistit, aby v příštích výzkumech šlo
již o náhodný a reprezentativní výběr respon-
dentů ze základního souboru celé populace
naší mládeže; základní soubor bude ovšem
třeba pro tento účel přesně definovat (expo-
novat). Soubor mladých lidí, kteří se zúčast-
nili ankety, není totiž reprezentativním sou-
bohem celé naší mládeže; můžeme jej nejvýše
považovat za výběr té *části* naší mládeže,
která se o otázky uvedené v anketě zajímá,
tedy mládeže v tomto směru aktivní, přičemž
v naší anketě nejde ani v tomto směru o výběr
náhodný. Toho si musíme být vědomi při
interpretaci výsledků z ankety získaných,
jak na to ještě v souvislosti s reprezentativ-
ností výběru a validizací výsledků poukáží.
Avšak přes tyto metodické nedostatky v uspo-
řádání a vyhlášení ankety poskytlo její zpra-
cování v rámci dovolené přesnosti výsledky,
které je účelné uveřejnit jako první dílčí pří-
spěvek k poznávání společenských aspektů
spojených se sociálním zráním mládeže
a zvláště též pro jejich shodu s výsledky ob-
dobných výzkumů v SSSR a NDR i pro meto-
dické poučení; výsledky mimoto dovolují vy-
slovit některé hypotézy, jimž budeme v příš-
tích výzkumech věnovat zvýšenou pozornost.

Pokud jde o věkově rozdělení respondentů,

³⁾ Zdravomyslov, A. G. — Jadov, V. A.: *Opyt konkretnovo issledovanija otnošenija k trudu*. Voprosy filozofii, Moskva 1964, seš. 4, str. 72.

⁴⁾ *Anketa o vztahu k práci*. Mladá fronta 16. ledna 1965, str. 3. *Poznámka*: Při kontrole správnosti vyplnění všech otázek ankety bylo zjištěno, že 45 anketových lístků vyplněných muži a 31 anketových lístků vyplněných ženami je nutno vyřadit pro neúplné či nesprávné vyplnění ankety; přihlásilo se tedy do ankety celkem 1663 respondentů, což svědčí o poměrně dobrém zájmu naší mládeže o tyto otázky.

bylo zvoleno rozvržení na 4 věkové skupiny, které se projevilo takto:

Tab. 1

Věk. skup.	Sledovaný rozsah	Pohlaví		Celkem
		Muži	Ženy	
I	15—18 let	57	50	107
II	19—24 let	304	375	679
III	25—30 let	365	137	502
IV	31 a více let	239	60	299
		965	622	1587

Ankety se zúčastnili *mladí lidé všech hlavních kategorií povolání* v tomto složení:

Tab. 2

	Povolání	Pohlaví		Celkem
		Muži	Ženy	
1.	dělník, dělnice	332	67	399
2.	zemědělec, pracovníce v zemědělství	17	25	42
3.	příslušník pracující inteligence	404	193	597
4.	úředník, úřednice	87	242	329
5.	zaměstnanec	125	95	220
		965	622	1587

Pokud jde o další osobní data, je soubor respondentů složen ze 718 svobodných (390 mužů a 328 žen) a 869 ženatých či vdaných (575 mužů a 294 žen) mladých lidí s tímto počtem dětí:

Tab. 3

Počet dětí	Pohlaví respondentů		Celkem
	Muži	Ženy	
0	498	403	901
1	243	131	374
2	183	76	259
3—4	39	12	51
5 a více	2	0	2
	965	622	1587

Připadá tedy v průměru na jednoho ženatého respondenta nebo na jednu vdanou respondentku toliko jedno dítě, což je vzhledem k uvažovanému věku respondentů a k frekvenci jejich věkových skupin stav pro naši populaci málo vyhovující.

* * *

Na stejnou kvalitativní otázku jako v uvedeném sovětském výzkumu „*Jsi v práci spokojen?*“ odpovídali respondenti ankety *stupňovatelnými* odpověďmi „ano“, „ne“, „částečně“, jejichž frekvencím f_i lze přiřadit stupnici kvantifikovaných hodnot x_i intenzity zkoumaného znaku v odpovídajícím pořadí +1; 0; +0.5.

Předpokládáme, že v základním souboru *veškeré* naši mládeže o uvedeném věkovém rozpětí (tj. věkové skupiny I až IV dohromady) má zkoumaný sociální jev normální (Gaussovo) rozložení; pak při 68 % koeficientu spolehlivosti získaných výsledků obdržíme pro *indexy spokojenosti s prací* (tj. pro odhad průměrů X zkoumaných znaků v základním souboru) *intervaly spolehlivosti* ve tvaru

$$I = \bar{x} \pm s_x,$$

kde s_x je standardní chyba výběrových průměrů $\bar{x}$, která je pro n nepříliš veliké dána výrazem

$$s_x = \frac{s_x}{\sqrt{n-1}},$$

přičemž s_x je standardní odchylka provedeného výběru a n je rozsah výběru⁵⁾. Přitom je dále

$$\bar{x} \pm s_x \quad a \quad s_x = \sqrt{\frac{\sum f_i x_i^2}{n} - \bar{x}^2};$$

výsledky jsou obsaženy v tabulce 4 (poslední desetinná místa jsou zaokrouhlena).

Je tedy patrné, že v intervalech 68 % spolehlivosti pro indexy spokojenosti I jsou již desetiny v průměrných hodnotách statisticky významné, takže ve všech třech výběrech (muži, ženy, celkem) je index spokojenosti s prací v intervalu $< 0; 1 >$ dán hodnotou $I = 0,6$; spokojenost s prací je tedy u těch mladých lidí, kteří se zúčastnili ankety, velkou dobrou. Přitom však absolutní variabilita je ve všech třech jednotlivých výběrech dosti značná, takže spolehlivost dosahuje to-

⁵⁾ Kahuda, F.: *Výzkumné metody v sociologii. Teorie a praxe sociologických výzkumů*. Učební texty vysokých škol — VŠE Praha 1965, str. 122, 128, 130, 232 a 331.

Tab. 4

A. Celý věkový soubor (skupiny I až IV dohromady)		Frekvence f_i zkoumaného znaku		
Druh odpovědi	Hodnoty znaku x_i	Muži	Ženy	Celkem
Ano	1	341	246	587
Ne	0	180	94	274
Částečně	0,5	444	282	726
Počet respondentů $n = \sum f_i$		965	622	1587
Standardní odchylky s_x		$s_{xM} = 0,358$	$s_{xZ} = 0,349$	$s_{xC} = 0,354$
Indexy I spokojenosti s prací		$I_M = 0,583 \pm 0,012$	$I_Z = 0,622 \pm 0,014$	$I_C = 0,599 \pm 0,009$

liko 68 % (např. pro celkový výběr je interval spolehlivosti $\bar{x}_c \pm s_{x_c} = 0,6 \pm 0,4 = 0,2$ až $1,0$, který při zvoleném intervalu kvantifikovaných údajů $< 0; 1 >$ pokrývá rozsah téměř celého intervalu); přitom i relativní variabi-

lita $v_x = \frac{s_x}{\bar{x}}$ je velmi značná ($v_{xM} = 61$ %, $v_{xZ} = 56$ %, $v_{xC} = 59$ %), mínění respon-

dentů jsou tedy také v důsledku uvedených nedostatků ankety málo vyhraněná, značně neujasněná, takže jednotlivá pozorování (odpovědi) se od sebe dosti liší. Stojí za povšimnutí, že postoje žen jsou vyhraněnější a ve srovnání s muži příznivější. Protože i variační koeficient výběrových průměrů čili výběrový

koeficient variability $\frac{s_{\bar{x}}}{\bar{x}}$ je dosti značný (přibližně $0,02$, ač by měl být $0,01$ nebo $0,005$), není získaný rozsah jednotlivých výběrů výhodný pro nahrazení základního souboru příslušným výběrem. Co však dovoluje alespoň přibližně odhadnout, a to je pro další výzkumy tohoto druhu velmi důležité, je *standardní odchylka zkoumaného jevu* s_x v základním souboru; její bodový odhad obecně pro velké počty členů N základního souboru (teoreticky pro $N \rightarrow \infty$) je dán výrazem

$$\sigma_x \doteq s_x \sqrt{n}$$

To znamená, že standardní odchylky výběrových průměrů v předcházející tabulce uvedené jsou úměrné směrodatným odchylkám zkoumaných jevů v základním souboru; v intervalu $< 0; 1 >$ pak je $\sigma_{xM} = 0,373$; $\sigma_{xZ} = 0,349$; $\sigma_{xC} = 0,359$.

Tohoto výsledku můžeme nyní použít k zodpovězení otázky, jaký by musel být rozsah prostého náhodného výběru, aby byla zajištěna 95% spolehlivost výběrem získaných výsledků při daném rozptylu σ_x^2 a známém variačním koeficientu $V_x = \frac{\sigma_x}{\bar{x}}$ základního souboru. Ten je dán výrazem

$$n = \frac{t_p^2}{\delta^2} \cdot V_x^2 = \text{konst. } V_x^2,$$

kde pro 95% spolehlivost je spolehlivostní součinitel $t_p = 1,96^6$ a $\delta = 0,02$, jestliže je stanoveno, že se dovolují pouze chyby menší než 2 % zjišťované hodnoty. Pak je $\text{konst} = 9605$ a hledané rozsahy výběru jsou tyto ($V_{xM} = 0,640$; $V_{xZ} = 0,561$; $V_{xC} = 0,599$):

$n_M = 3938$ respondentů,

$n_Z = 3026$ respondentů,

$n_C = 3448$ respondentů.

Jestliže obráceným postupem zjistíme, jaké chyby dovolují dané počty respondentů naší ankety, obdržíme ze vztahu $\delta = \frac{t_p}{\sqrt{n}} \cdot V_x$ pro 95% spolehlivost výsledků $\delta_M = 4$ %, $\delta_Z = 4$ %, $\delta_C = 3$ %, což opět svědčí o malé přesnosti údajů respondentů ankety.

Zcela obdobné výsledky poskytuje anketa při rozboru odpovědí na další otázku: „*Dal bys přednost zajímavé, ale hůře placené práci před nezajímavou, ale lépe placenou?*“ Respondenti odpovídali na tuto otázku obdobně „ano“, „ne“, „nejsem rozhodnut“; pro srovnatelnost získaných odpovědí zachováme nejenom délku intervalu, ale i příslušné stupně

⁶⁾ Janko, J.: *Statistické tabulky*. Praha 1958, tab. 8, str. 126.

kvantifikovaných údajů a jako u předcházející otázky existenci zkoumaného jevu přiřadíme hodnotu „+1“, neexistenci tohoto jevu vy-
stihneme hodnotou „0“ a nerozhodný stav opět vyjádříme mezistupněm „+0,5“. Vý-
sledné hodnoty a indexy „uvědomělosti“
respondentů poskytuje nyní tabulka 5
(poslední desetinná místa jsou opět zaokrouh-
lena):

Tab. 5

A. Celý věkový soubor (skupiny I až IV dohromady)		Frekvence f_i zkoumaného znaku		
Druh odpovědi	Hodnoty znaku x_i	Muži	Ženy	Celkem
Ano	1	451	350	801
Ne	0	311	116	427
Nejsem rozhodnut	0,5	203	156	359
Počet respondentů $n = \sum f_i$		965	622	1587
Standardní odchylky s_x		$s_{xM} = 0,438$	$s_{xZ} = 0,390$	$s_{xC} = 0,423$
Indexy I „uvědomělosti“ respondentů		$I_M = 0,573 \pm 0,014$	$I_Z = 0,688 \pm 0,016$	$I_C = 0,618 \pm 0,011$

Hodnoty charakteristik (parametrů) jed-
notlivých výběrů jsou zcela obdobné charak-
teristikám první otázky, takže spolehlivost
získaných výsledků je i nyní opět jen 68 %.
Zjednodušíme-li se zřetelem k dřívějším vý-
sledkům bodový odhad relativní variability
na tvar

$$V_X = \frac{\sigma_x}{\bar{x}} \doteq \frac{s_x}{\bar{x}} = v_x,$$

bylo by třeba pro 95% spolehlivost výsledků
při chybách menších než 2 % zjišťované hod-
noty dosáhnout těchto rozsahů výběru:

$$\begin{aligned} n_M &= 5609 \text{ respondentů,} \\ n_Z &= 3083 \text{ respondentů,} \\ n_C &= 4495 \text{ respondentů.} \end{aligned}$$

I v této druhé otázce ankety, která by
mohla být považována za jeden z ukazatelů
„uvědomělosti“ mladých lidí, jejíž index není
nepříznivý, jsou muži opět méně „uvědomělí“,
méně vyhranění i méně přesní než ženy. Ne-
dostatkem ankety však je, že nebylo blíže sta-
noveno nebo jinou výzkumnou technikou
ověřeno, jak interpretují respondenti „zají-
mavost“ práce; při příštích výzkumech bude
správné provést validizaci této otázky.

Co nás však zajímá, není ani tak absolutní
hodnota indexů spokojenosti s prací a indexů
„uvědomělosti“ mladých lidí, ale časový vývoj

hodnot těchto indexů se zřetelem k věkovým
skupinám respondentů, jak byly uvedeny;
jde totiž o to, zjistit, jaká je vývojová řada
hodnot obou indexů, abychom tím přispěli
k řešení otázky *sociálního zdraví mladého člo-
věka* v dnešním Československu.

Protože u obou otázek bylo prokázáno, že
již desetiny příslušných indexů jsou statis-
tický významné (signifikanční), můžeme pou-

hým srovnáním velikosti dílčích průměrů,
popřípadě i jen úhrnů $\sum f_i x_i$ jednotlivých vý-
běrů, stanovit pořadí vystihující vývojovou
řadu (trend) příslušného znaku. Přitom bude
účelné zvolit nyní takový interval kvantifi-
kovaných údajů zkoumaného znaku, aby
některé výsledky mohly být srovnány s uve-
denými již výsledky sovětských výzkumů.³⁾

Jsem si ovšem plně vědom, že toto srovnání
může být jen velmi hrubé a do určité míry
formální, protože sovětská anketa byla při-
pravena a zpracována tak, aby výsledky byly
pro leningradskou mládež průmyslových zá-
vodů reprezentativní, zatímco v naší anketě
tyto podmínky splněny nejsou, nehledě na to,
že naší ankety se zúčastnili mladí lidé všech
hlavních kategorií povolání (viz tab. 2). Pro-
tože však přesto může být srovnání zajímavé,
převědme nyní lineární transformací $y_i =$
 $= 2x_i - 1$ kvantifikované hodnoty $x_i = 0;$
 $+0,5; +1$ našeho průzkumu v intervalu
 $< 0; 1 >$ na stupňované intenzity, tj. hod-
noty $y_i = -1; 0; +1$ téhož znaku v inter-
valu kvantifikovaných údajů $< -1; +1 >$,
jenž byl zvolen v sovětském výzkumu. Pak
pro výběrové průměry, udávající příslušné
indexy významnosti zkoumaných znaků,
platí vztah

$$\bar{y} = 2\bar{x} - 1$$

a standardní odchylky těchto hodnot v dvakrát delším intervalu jsou pochopitelně dvojnásobné, čili

$$s_y = 2s_x; \quad s_{\bar{y}} = 2s_{\bar{x}},$$

tj. pro rozptyly (variance) téhož výběru platí vztah

$$s_y^2 = \text{var } y = 4s_x^2 = 4 \text{ var } x.$$

Pro první otázku „Jsi v práci spokojen?“ obdržíme při dvojnásobné volbě intervalů kvantifikovaných údajů tyto hodnoty výběrových průměrů a jejich rozptylů kolem příslušného průměru:

Tab. 6

A. Celý výběrový soubor (skupiny I až IV dohromady)		Hodnoty znaku x_i			Hodnoty znaku y_i		
		Ano 1	Ne 0	Částečně 0,5	Ano +1	Ne -1	Částečně 0
Průměry (indexy) a standardní odchylky	Muži	$\bar{x}_M = 0,583$ $s_{xM} = 0,358$			$\bar{y}_M = 0,166$ $s_{yM} = 0,716$		
	Ženy	$\bar{x}_Z = 0,622$ $s_{xZ} = 0,349$			$\bar{y}_Z = 0,244$ $s_{yZ} = 0,698$		
	Celkem	$\bar{x}_C = 0,599$ $s_{xC} = 0,354$			$\bar{y}_C = 0,198$ $s_{yC} = 0,708$		

Je zřejmé, že i při volbě intervalu kvantifikovaných údajů $<-1; +1>$ je spolehlivost našich výsledků opět 68 %; například pro celkový výběr je interval spolehlivosti $\bar{y}_C \pm s_{yC} = 0,198 \pm 0,708 = -0,5$ až $+0,9$, který opět pokrývá rozsah téměř celého intervalu $<-1; +1>$.

Připomeňme však při této příležitosti, že pro relativní variabilitu V_X resp. V_Y , a tudíž i pro příslušný rozsah výběru n je tomu již jinak. Je totiž obecně

$$V_Y = \frac{\sigma_Y}{\bar{Y}} = \frac{s_y}{\bar{y}} = \frac{2s_x}{2\bar{x} - 1} = \frac{s_x}{\bar{x} - \frac{1}{2}} > \frac{s_x}{\bar{x}} = V_X;$$

například pro celkový soubor je v uvažované první otázce

$$V_{X_C} = \frac{s_{x_C}}{\bar{x}_C} = \frac{0,354}{0,599} = 0,591 \quad (\text{čili } 59\%),$$

zatímco

$$V_{Y_C} = \frac{s_{y_C}}{\bar{y}} = \frac{0,708}{0,198} = 3,605 \quad (\text{čili } 361\%);$$

ale to již výsledky šetření pozbývají jakéhokoliv praktického významu, neboť i když má průměr $\bar{Y}$ svoji určitou hodnotu, procento kolísání údajů kolem průměru nedovoluje nic říci o jednotlivci. Pro 95% spolehlivost měla by být hodnota variačního koeficientu kolem 20 %; dosahuje-li hodnot kolem 80 %, nemá šetření prakticky žádný smysl.

Poněvadž pro rozsah výběru n platí, že $n \sim V^2$, že tedy výběrový rozsah roste se čtvercem relativní variability zkoumaného znaku, plyne z předešlých výsledků, že $n_y \gg n_x$; pro chyby menší než 2 % zjišťované

hodnoty při 95% spolehlivosti výsledků bylo by zapotřebí mít pro celkový soubor v intervalu $<0; 1>$ kvantifikovaných údajů $n_{x_C} = 3448$ respondentů, zatímco v intervalu $<-1; +1>$ by jich při stejné spolehlivosti muselo být $n_{y_C} = 34\,626$. To je ovšem důsledek užití *nuly* jako technické pomůcky pro prostřední hodnotu znaku v intervalu jeho kvantifikovaných hodnot $<-1; +1>$; ta způsobuje, že s rostoucím počtem výpovědí číselná hodnota průměru $\bar{Y} \rightarrow 0$ a tedy $V_Y \rightarrow \infty$. V takovém případě *výpočet* variačního koeficientu a veličin jej obsahujících *nemá žádný praktický smysl*. Pomýšlíme-li tedy pracovat při analýze výzkumem získaných kvantifikovaných údajů s variačním koeficientem, nevolíme intervalovou stupnici typu $<-1; +1>$, ale rozhodneme se pro jinou přirozenou míru hodnot zkoumaného jevu.

Proto vždy již při plánování výzkumu musíme se rozhodnout pro způsob kvantifikace zkoumaného jevu a podle toho stanovit příslušný rozsah výběru, má-li být šetření reprezentativní; k tomu musíme ovšem vždy znát, jaká je

absolutní variabilita σ zkoumaného znaku v základním souboru. Rozsah výběru je pak

$$\text{dán vztahem } n = \frac{\sigma_x^2}{s_x^2}.$$

* * *

Chyby, které v intervalu kvantifikovaných údajů < -1 ; $+1 >$ v jednotlivých výběrech způsobuje daný, vzhledem k rozptylu jevu poměrně malý počet respondentů, jsou ovšem značně větší než chyby v intervalu < 0 ; $1 >$; pro 95% spolehlivost výsledků by dosahovaly řádově 20 %, pro 68% spolehlivost jsou ovšem mnohem menší (řádově 10 %). Je však možné i za dané nepřesnosti, která je pro všechny uvedené výběry přibližně stejná, sestavit v intervalu kvantifikovaných údajů < -1 ; $+1 >$ pořadí indexů zkoumaného znaku podle čtyř věkových skupin, jak jsou v tab. 1 uvedeny.

Pokud jde o první zkoumaný znak „Jsi v práci spokojen?“, je celkový výběr složen takto (M značí počet respondentů — mužů, Ž značí počet žen, C značí celkový počet respondentů ve výběru):

Indexy I spokojenosti s prací udává v jednotlivých věkových skupinách tabulka 8.

Kvalitativním rozbořem těchto výsledků dospíváme — pouze pokud jde o stanovení pořadí jednotlivých indexů — k některým zajímavým závěrům:

a) Při vcelku kladném vztahu k práci se spokojenost s prací v celkovém výběru 1587 respondentů (zvláště pak ve výběru 622 žen) s věkem postupně stále upevňuje, což můžeme hypoteticky považovat za kladný rys sociálního zrání těch našich mladých lidí, kteří se do ankety přihlásili. Nedostatkem tohoto zjištění, oslabujícím ziskávané výsledky, však je, že nebyla zjišťována další výzkumnou technikou (např. interviewem s některými účastníky ankety) validizace této otázky, již by se zjistilo, jak respondenti položnou otázku pochopili. Zkušenosti s některými výzkumy v ČSSR totiž ukazují, že respondenti chápou práci jednak jako profesi nebo konkrétně vykonávanou práci ve smyslu prostředí (spokojenost „v práci“ — např. tkadlena pracující v konkrétních podmínkách), jednak jako pracoviště nebo určitý společen-

Tab. 7

B. Dílčí soubory (podle věk. skupin)		Věkové skupiny											
		I			II			III			IV		
Druh odpovědi	Hodnoty znaku y_i	Frekvence f_i zkoumaného znaku											
		M	Ž	C	M	Ž	C	M	Ž	C	M	Ž	C
Ano	+1	23	14	37	91	142	233	122	59	181	105	31	136
Ne	−1	8	13	21	60	56	116	68	21	89	44	4	48
Částečně	0	26	23	49	153	177	330	175	57	232	90	25	115
$n = \Sigma f_i$		57	50	107	304	375	679	365	137	502	239	60	299

Tab. 8

Druh výběru	Výběry					
	M	I_M	Ž	I_Z	C	I_C
I. věková skupina (15—18 let)	57	0,263	50	0,020	107	0,150
II. věková skupina (19—24 let)	304	0,102 Δ	375	0,229 Δ	679	0,172
III. věková skupina (25—30 let)	365	0,148 $\blacktriangle$	137	0,275 $\blacktriangle$	502	0,183
IV. věková skupina (31 a více let)	239	0,225 ∇	60	0,450 ∇	299	0,294
Celý výběr Σ	965	0,167 $\blacktriangledown$	622	0,244 $\blacktriangledown$	1587	0,197

ský útvar, např. závod X v místě Y (spokojenost „s prací“). Kromě toho uspokojení v práci není jen záležitostí poměrů v dílně, cechu, závodu, ale je podmíněno i „vnějšími“ momenty, jako je zdraví, citový život, bytové poměry atd. Uprášením odpovědí interviewem, besedou nebo pozorováním by byl zároveň zjištěn i charakter práce, kterou respondenti hodnotí, aby srovnáním jejich postojů k předložené otázce s charakterem práce mohlo být zjištěno, zda mají pozitivní či negativní společenskou hodnotu. Anketa, jejíž výsledky uvádíme, toto ovšem sama o sobě nedovoluje zjistit; proto tvrzení, že růst spokojenosti s prací možno považovat za kladný rys sociálního zrání, můžeme zatím přijmout toliko jako hypotetické. Při příštích sociologických výzkumech bude nutno tuto hypotézu ověřit.

b) Index spokojenosti s prací je u žen velmi výrazně větší než u mužů, a to jak v průměru celého výběru žen (v tab. 8 značka ▼), tak v jednotlivých věkových skupinách od 19 let (v tab. 8 značky △, ▲, ▽), tj. ženy jsou s prací spokojenější než muži. Předpokládáme, že obě příslušné skupiny mužů — ženy (v tabulce 8 stejně označené) jsou při rozhodování o spokojenosti s prací na sobě nezávislé a homogenní; pak o statistické významnosti rozdílů průměrů (indexů spokojenosti) rozhoduje hodnota testového kritéria⁵⁾

$$t_{x_1 - x_2} = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{s_{x_1}^2 + s_{x_2}^2}}$$

Nabývá-li $t_{x_1 - x_2}$ hodnoty > 2 , je odlišnost průměrů (indexů) významná, je-li $t_{x_1 - x_2} > 3$, je odlišnost velmi významná; přitom hodnota testového kritéria se s délkou intervalu kvantifikovaných údajů nemění.

Pro jednotlivé dvojice (v tabulce 8 vyznačené) obdržíme tyto hodnoty testového kritéria pro nulovou hypotézu o rovnosti výběrových průměrů (indexů): $t_{\triangle} = 7,5 > 3$; $t_{\blacktriangle} = 5,8 > 3$; $t_{\nabla} = 32,1 \gg 3$; $t_{\blacktriangledown} = 3,5 > 3$; je tedy odlišnost indexů spokojenosti s prací mezi skupinami mužů a žen, které se zúčastnily ankety, statisticky velmi významná (s 99% spolehlivostí, čili na 1% hladině významnosti), takže rozdíl mezi nimi můžeme přijmout za obecně platný; to zvláště výrazně platí pro IV. věkovou skupinu. Rovněž průběh procesu upevňování kladného vztahu k práci probíhá u žen mnohem intenzivněji

než u mužů; rozdíl indexů spokojenosti s prací mezi II. a IV. věkovou skupinou je u žen téměř dvojnásobný než u mužů. Interpretace tohoto faktu by mohla být spatřována v tom, že po sňatku a narození dětí dochází u žen k selekci při opětovném nástupu do zaměstnání a tím i ke změnám ve vztahu k práci. Ve většině případů znovu nastupují do zaměstnání ty ženy, které mají pozitivní vztah k práci pravděpodobně větší než ty, které zůstávají doma; tím se zvyšuje pravděpodobnost pozitivních odpovědí.

Bude jistě zajímavé porovnat tyto výsledky s reprezentativním výběrem při některém dalším výzkumu vztahu mladých lidí k práci, při němž bude třeba ověřit i předpoklad homogeneity k sobě navzájem přirovnávaných kolektivů. I když se v ČSSR životní podmínky, jako např. pracovní vývoj mladých lidí, sídelní situace aj. postupně stabilizují, zdá se, že srovnávané kolektivy jednotlivých věkových skupin nejsou dosud homogenní, takže při užití testového kritéria t nejde jen o rozdíly mezi průměry indexů, ale také o jiné rozdíly.

c) Potvrzuje se ve vědě známý fakt, že u mužů dochází po nástupu do práce po přechodném zánícení pro povolání k částečnému zklamání v zaměstnání, které podle šetření Charlotty Bühlerové a Paula Lazarsfelda dosahuje při získávání životních zkušeností určitého vrcholu v 17. roce věku.⁷⁾ Z toho důvodu považují oba autoři začátek zaměstnání v 15. roce věku učňů za příliš časný.⁸⁾ Pokles indexu spokojenosti s prací u mužů mezi I. a II. věkovou skupinou z hodnoty 0,263 na 0,102 však vzhledem k malému počtu mužů v I. skupině naší ankety ($n = 57$) a poměrně velké chybě jejich indexu spokojenosti ($s_{x_M} = 0,092$) není statisticky významný; testové kritérium poskytuje v tomto případě hodnotu $t_{I-II} = 1,6 < 2$.

d) Objevuje se zajímavá shoda indexu významnosti, který charakterizuje v intervalu $< -1; +1 >$ spokojenost celkového výběru mužů s prací hodnotou $I_M = 0,167$ s hodnotou reprezentativního sovětského výzkumu, charakterizujícího vztah k práci leningradské mládeže indexem $I = +0,16$. Bylo již vpředu uvedeno, že srovnání může být považováno za formální, ale shoda je přesto zajímavá. Bylo by jistě velmi účelné provést o tomto

⁷⁾ Lazarsfeld, Paul F.: *Jugend und Beruf*. Jena 1931.

⁸⁾ Rosenmayr, L.: *Familienbeziehungen und Freizeitgewohnheiten jugendlicher Arbeiter*. Wien 1963.

znaku srovnávací reprezentativní výzkum v různých socialistických zemích, a to za stejných podmínek, aby výsledky mohly být plně srovnatelné.

Zjištěné vcelku kladné vlastnosti té české mládeže, která se zúčastnila naší ankety, mohou být dále analyzovány se zřetelem k materiálním a morálním stimulům jejího vztahu k práci, jak později učiníme, abychom zjištěním míry shody (míry jednoty) těchto stimulů mohli dále, i když jenom částečně nahlédnout do procesu sociálního zrání mladého socialistického člověka.

Nový pohled do vyjasňování stupně společenské uvědomělosti naší mládeže vnáší kvalitativní rozbor druhé otázky ankety: „*Dal bys přednost zajímavé, ale hůře placené práci, před nezajímavou, ale lépe placenou?*“ Kvantitativní odpovědi na tuto otázku podává pro celý věkový soubor respondentů (skupiny I–IV dohromady) tabulka 5. Provedeme-li obdobně, jako tomu bylo u první otázky (tab. 7), rozdělení respondentů podle čtyř věkových skupin, obdržíme:

Indexy I „uvědomělosti“ respondentů udává v intervalu kvantifikovaných údajů $< -1; +1 >$ pro jednotlivé věkové skupiny tabulka 10.

Srovnáme-li získané charakteristiky odpovědí s parametry a jejich pořadím v první otázce, můžeme již vysledovat určité znaky zákonitosti sociálního zrání mladých lidí:

a) v souladu se soustavným upevňováním spokojenosti s prací v jednotlivých věkových skupinách index „uvědomělosti“ v celkovém výběru 1587 respondentů s rostoucím věkem neustále klesá; to znamená, že růst spokojenosti s prací zcela přirozeně vyvolává pokles té „uvědomělosti“ mladých lidí, která by od nich žádala, aby bez zřetele na jejich vlastní materiální zainteresovanost na práci dávali přednost práci hůře placené, ale zajímavější; *jen takto je zde uvědomělost chápána* (z metodických důvodů uvádím proto slovo „uvědomělost“ v uvozovkách).

Výsledky ukazují, že pro toto řešení se v celkovém průměru dosti intenzivně rozhodla I. věková skupina mládeže (index

Tab. 9

B. Dílčí soubory (podle věk. skupin)		Věkové skupiny											
		I			II			III			IV		
Druh odpovědi	Hodnoty znaku y_i	Frekvence f_i zkoumaného znaku											
		M	Ž	C	M	Ž	C	M	Ž	C	M	Ž	C
Ano	+1	34	31	65	149	205	354	167	77	244	101	37	138
Ne	−1	11	5	16	85	63	148	126	33	159	89	15	104
Nejsem rozhodnut	0	12	14	26	70	107	177	72	27	99	49	8	57
$n = \Sigma f_i$		57	50	107	304	375	679	365	137	502	239	60	299

Tab. 10

Druh výběru	Výběry					
	M	I_M	Ž	I_Z	C	I_C
I. věková skupina (15–18 let)	57	0,404	50	0,520	107	0,458
II. věková skupina (19–24 let)	304	0,211	375	0,379	679	0,304 ●
III. věková skupina (25–30 let)	365	0,112	137	0,319	502	0,169 ●
IV. věková skupina (31 a více let)	239	0,050	60	0,367	299	0,114
Celý výběr Σ	965	0,145	622	0,376	1587	0,236

0,458 v intervalu $<-1; +1>$), zatímco při nepřerušném klesání tohoto indexu s věkem mladých lidí IV. věková skupina udává již pro tento index „uvědomělosti“ hodnotu jen 0,114. Že ovšem aspekt socialistického uvědomění vůči hodnotám, zájmům a potřebám socialistické společnosti je v období, kdy si mladý člověk zakládá rodinu, zařizuje byt ap. „uvnitř“ tohoto jevu implicitně obsažen, to je dáno objektivní stránkou života a sociální úlohou mladých lidí ve společnosti; o dalších morálních aspektech tohoto jevu v socialistické společnosti bude ještě pojednáno.

Zajímavá je však také v této souvislosti a ve spojení s celým naším tématem otázka sociálního zrání mladého člověka: rozdíly Δ indexů „uvědomělosti“ mezi jednotlivými věkovými skupinami se v celkovém průměru s věkem mladých lidí neustále zmenšují (v našem případě $\Delta_{I-II} = 0,154$; $\Delta_{II-III} = 0,135$; $\Delta_{III-IV} = 0,055$), takže zcela jasná *převaha* morálních stimulů nad stimuly materiálními na dolní hranici sociologického věku mladého člověka (po 15 letech jeho věku) se — pokud jde o vztah k práci — postupně přeměňuje v jejich určitou *rovnováhu*, nastolující na horní hranici sociologického věku mladého člověka (kolem 30 let jeho věku) již *jednotné působení* obou zájmových motivů (materiálních i morálních), přičemž morální motivy jednání mladého *socialistického* člověka na horní hranici jeho sociální zralosti ještě do určité míry (index 0,114 v intervalu $<-1; +1>$), ale již *uvědoměle* převažují. I v naší anketě se tedy *naznačuje*, že *proces sociálního zrání* mladého člověka je v hromadném sociálním měřítku (průměru) charakterizován přechodem od značně zidealizovaného utváření morálních hodnot, postojů a názorů s poměrně vysokým kladným indexem tohoto jevu (u mládeže, která se zúčastnila ankety, indexem 0,458, pokud jde o vztah k práci) k těm životním postojům, hodnotám a názorům, které jsou vytvářeny při získávání životních zkušeností (někdy i částečným životním zklamáním — viz např. pokles indexu spokojenosti mužů s prací ve II. věkové skupině), a od nich pak teprve k oněm prvkům morálky, postojů a chování mladého člověka (s indexem 0,114 v naší anketě, pokud jde o vztah k práci), které se postupně stávají součástí jeho světového názoru a později (po 30 letech věku mladého člověka) v příznivých kulturních podmínkách se rozvíjejí až k jeho světovému názoru jako

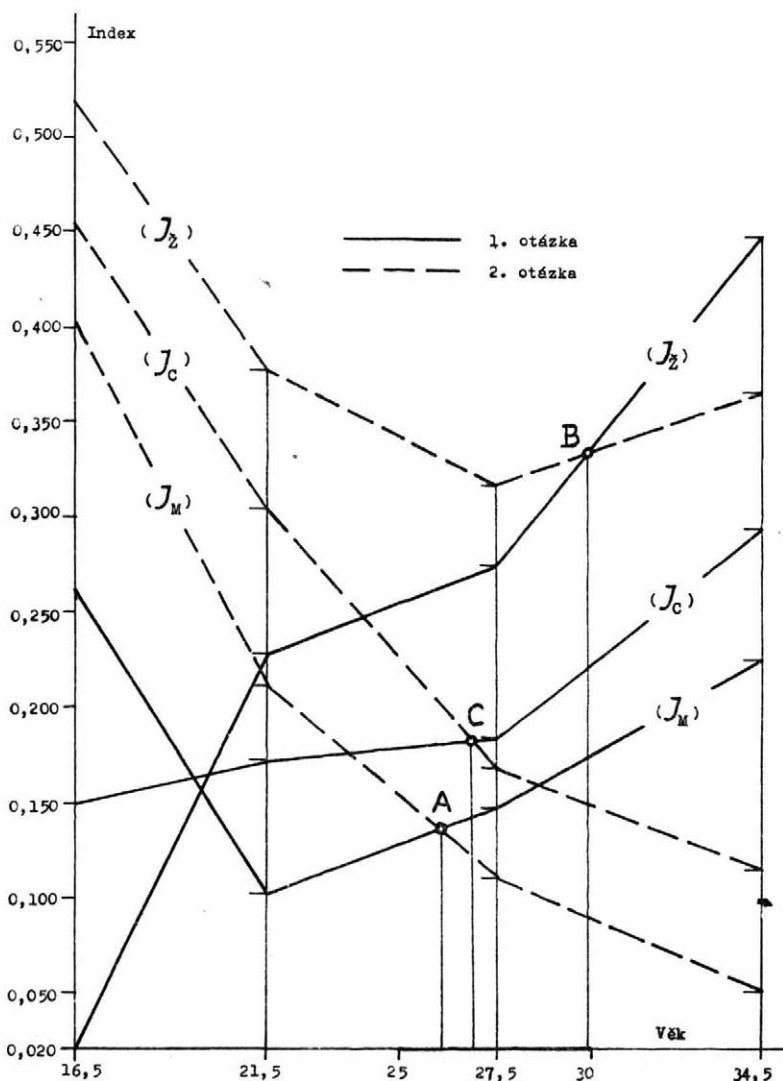
celku. Přitom výsledky ankety v mezích dané spolehlivosti prokazatelně ukazují, že *změny vyvolané v procesu sociálního zrání výchovou nebo živelným působením společnosti jsou v prvních dvou věkových skupinách největší*. Rozdíl indexů druhé a třetí věkové skupiny je ještě statisticky velmi významný (viz označení ● v tab. 10); hodnota testového kritéria rozdílu těchto indexů je $t = 7,9 > 3$, čili jejich odlišnost můžeme přijmout za obecně platnou. Z toho tedy plyne pro naši socialistickou společnost nyní zvlášť *naléhavý požadavek*, abychom záměrnou výchovnou péčí celé společnosti a především morálním *výchovným* působením naší strany, tj. všech jejích členů, podstatně přispěli k tomu, *aby vývoj sociálního zrání našich mladých lidí ve věku od 15 do 30 let plně odpovídal stupni vývoje a potřeb naší socialistické společnosti*, aby úloha lidského faktoru ve výrobních vztazích a individuální aktivita mladých lidí byla co nejvíce socialistická.

Protože rozdíl indexů mezi III. a IV. věkovou skupinou není již statisticky velmi významný ($t_{III-IV} = 2,5 < 3$), považují v rámci dané přesnosti toto do určité míry exaktní zjištění za další potvrzení hypotézy o sociologickém věku člověka: *30. rok věku můžeme dnes v socialistickém Československu považovat v hromadném sociálním měřítku (průměru) za horní hranici sociologického věku mládeže*;¹⁾

b) index „uvědomělosti“ žen, které se zúčastnily naší ankety, je opět jak ve svém průměru ($J_Z = 0,376$; $J_M = 0,145$), tak postupně v jednotlivých věkových skupinách velmi významně větší než index mužů; naše ženy, které se zúčastnily ankety, jsou tedy uvědomělejší ve vztahu k práci než muži. Soustavně klesání indexu „uvědomělosti“ ve všech třech věkových skupinách mládeže je i u žen zachováno; zajímavý je opět vzestup tohoto indexu ve IV. věkové skupině žen, avšak ten pro malý počet respondentek v této skupině ($n = 60$) a pro poměrně velikou chybu jejich indexu „uvědomělosti“ ($s_{x_2} = 0,111$) není v naší anketě statisticky významný; testové kritérium poskytuje v tomto případě hodnotu $t_{II-IV} = 0,4 \ll 2$. Avšak obdobně jako v první otázce došlo k náhlému poklesu indexu spokojenosti mužů s prací ve II. věkové skupině (proti stoupajícímu trendu jeho průměru v ostatních skupinách), je ve druhé otázce zajímavé nečekané zvýšení indexu „uvědomělosti“ žen ve IV. věkové skupině, která však v našem stratifikačním členění společnosti spadá již do skupiny „dospělých“.

Hypotézu o horní hranici sociologického věku mládeže, podle níž má jít o dobu *dosažení společenské zralosti* mladého člověka, můžeme nyní ověřit také tím, že srovnáme časový průběh indexů příslušných k oběma uvedeným otázkám (tj. indexu spokojenosti a indexu „uvědomělosti“), které patří nesporně k hlavním aspektům sociálního zrání mládeže, protože obě vyjadřují její vztah k práci. Takové srovnání provedeme nejsnáze grafickým znázorněním časového průběhu obou indexů. Vyneseme-li na osu úseček středy intervalů příslušných věkových skupin a na osu pořadnic hodnoty příslušných indexů z tabulek č. 8 a 10, obdržíme distribuční křivky znázorněné na obr. 1.

Poloha bodů A, B, C představuje situaci, kdy došlo u respondentů k rovnosti indexů, tj. k vyrovnanosti jejich postojů k 1. a 2. otázce; tuto vyrovnanost můžeme ovšem rovněž považovat za určitý znak sociální zralosti respondentů v jejich vztahu k práci. Z grafu je patrné, že pozice A, B, C spadají vesměs do III. věkové skupiny (25—30 let), přičemž rovnost indexů *celého souboru* 1587 mladých lidí, kteří se do ankety přihlásili (bod C), má věkovou souřadnici velmi blízkou středu intervalu této věkové skupiny. *Sociální zralosti* ve vztahu mladých lidí k práci dosahují tedy naši respondenti na *horní hranici* sociologického věku mládeže, tj. ve svém celku *kolem 30 let věku* (muži dříve než ženy).

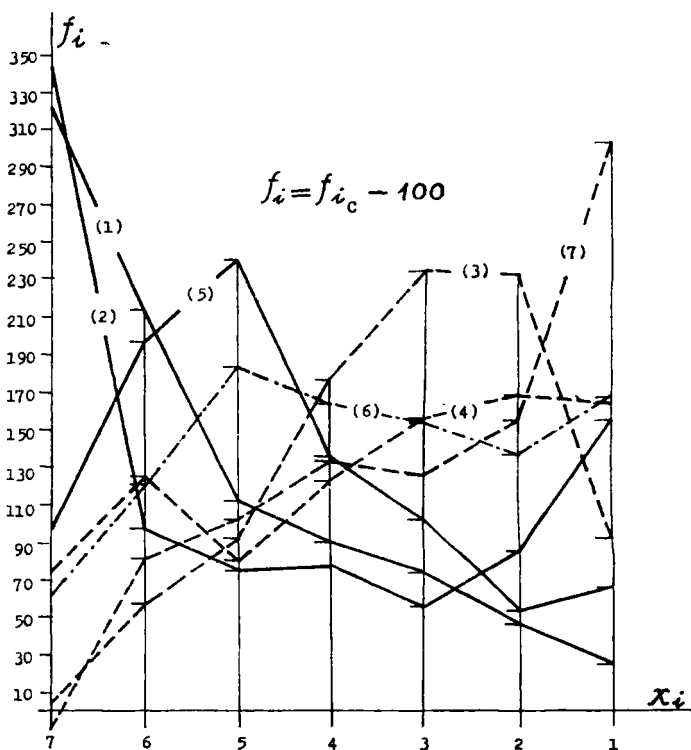

Obr. 1. Znázornění časového průběhu indexů spokojenosti s prací a „uvědomělosti“ respondentů

Uvažme dále, že rostoucí spokojenost v práci vytváří u mladých lidí předpoklady, aby své tvůrčí síly plně zapojili do rozvoje socialistického hospodářství a uplatnili tak svou pracovní iniciativu k prospěchu společnosti. K tomu však musí být společností vedeni a vychováváni, aby zároveň s rozvíjením osobních i celospolečenských zájmů a schopností zaujímat životní postoje socialistického charakteru (včetně postojů k dobrovolné práci) byl rozvíjen a upevňován jejich světový názor. Je proto velmi potřebné vědecky zjistit, *které stimuly spokojenosti s prací stojí u mladých lidí v ČSSR na předních místech, a ty z nich, které plně odpovídají zájmům společnosti, podporovat a rozvíjet.* Naše anketa poskytla i v tomto směru první cenné informace.

činitele, jehož respondent považoval za nejdůležitějšího, označil číslicí 1, k méně důležitému připsal číslicí 2, atd., až nejméně důležitý oklasifikoval číslicí 7. V anketě byla tedy zvolena sedmimístná stupnice klasifikační, jak jsou na ni respondenti zvyklí z naší školy, nikoliv stupnice udávající přímo počet bodů vystihujících intenzitu respondentova názoru na příslušného činitele; intenzita zkoumaného znaku byla získána kódováním získaných sociálních faktů tak, že nejvyšší intenzita x_i byla vyjádřena 7 body ($x_i = 7$), menší 6 body ($x_i = 6$) atd. až hodnota nejmenší 1 bodem ($x_i = 1$). Rozložení četností f_i hodnot znaku v celém souboru 1587 respondentů pro jednotlivé otázky (činitele) je patrné z obrázku 2.

Již na první pohled je patrna různost posuzování důležitosti jednotlivých vybra-

Obr. 2. Rozložení hodnot důležitosti vybraných činitelů pro spokojenost v práci

Frekvenční křivky:

křivka (1): odborné znalosti potřebné pro vykonávanou práci

křivka (2): druh práce a její zajímavost

křivka (3): dobré výsledky práce

křivka (4): kvalita řízení a organizace práce

křivka (5): spravedlivá odměna za práci

křivka (6): dobrý kolektiv na pracovišti

křivka (7): pracovní podmínky a prostředí

Respondenti klasifikovali v anketě číslicemi 1 až 7 činitele, které považují za důležité pro spokojenost v práci, přičemž jim byla opět určena stupňovatelná míra odpovědí tak, že

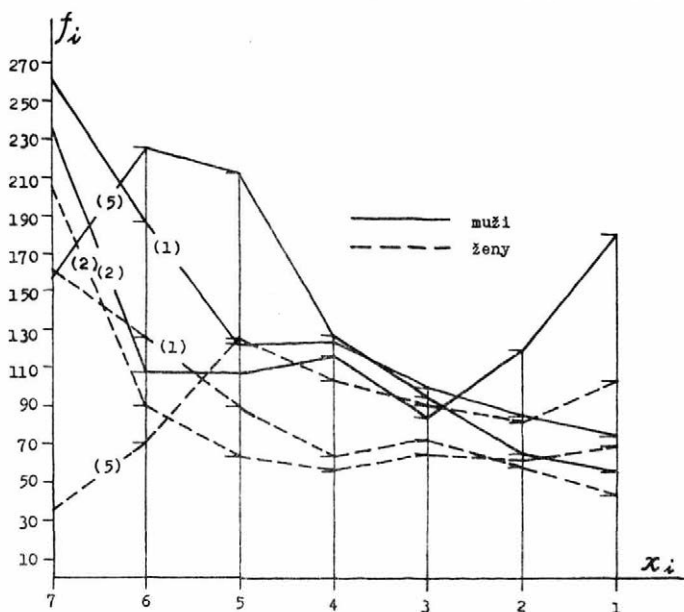
ných činitelů, přičemž křivky (1), (2) a (5) vystihují činitele, které respondenti hodnotí vcelku jako *velmi významné*, tj. velmi důležité (odborné znalosti potřebné pro vykonávanou

práci; druh práce a její zajímavost; spravedlivá odměna za práci), zatím co křivky (3), (4), (7) vystihují hodnocení činitelů podle mínění respondentů ankety vcelku *nejméně významných* (dobré výsledky práce; kvalita řízení a organizace práce; pracovní podmínky a prostředí); křivku (6), charakterizující důležitost dobrého kolektivu na pracovišti, můžeme posoudit tak, že představuje vystižení tohoto činitele jako činitele *středního významu*.

Bude jistě velmi zajímavé na podkladě přesného statistického rozboru posoudit i tento společenský jev a přitom již při předvýzkumu validizovat, jak respondenti chápou jednotlivé otázky, zda se např. termín „pracovní podmínky“ nevylučuje s dříve uvedenými kritérii apod. Dříve si však povšimněme, jak probíhá rozložení četností při hodnocení jednotlivých činitelů dílčími soubory 965 mužů a 622 žen. Pro zjednodušení pohledu omezme se toliko na ty činitele, kteří jsou celým souborem (muži + ženy) hodnoceni jako velmi významní; průběh frekvenčních křivek podává obrázek 3.

spokojenost v práci. *Indexy významnosti* I těchto činitelů spolu s jejich standardní chybou v celém souboru 1587 respondentů (soubor C) a v dílčích souborech 965 mužů (soubor M) a 622 žen (soubor Ž), tj. intervaly spolehlivosti pro odhad průměrů hodnot zkoumaných znaků v základním souboru opět při 68% koeficientu spolehlivosti a *uspořádané podle pořadí důležitosti* jednotlivých činitelů udává v intervalu kvantifikovaných údajů $< 1; 7 >$ tabulka 11.

Z tabulky je patrné, že již desetiny hodnot udávajících indexy významnosti jsou statisticky významné a rozhodují o pořadí významnosti jednotlivých vybraných činitelů, přičemž rozpětí hodnot indexu významnosti jednotlivých činitelů se v intervalu kvantifikovaných údajů $< 1; 7 >$ pohybuje v intervalu $< 3,3; 4,8 >$; jako *velmi významní* se v plném souladu se zjištěním v obr. 2 v souboru C jeví činitelé (1), (2) a (5) s indexy významnosti 4,8; 4,4 a 4,3, jako *nejméně významní* vystupují činitelé (4), (3) a (7) s indexy významnosti 3,7; 3,5 a 3,3, *středního významu*

Obr. 3. Frekvenční křivky (1), (2), (5)

U všech tří křivek, zvláště pak u křivky (1), charakterizující průběh hodnocení důležitosti odborných znalostí potřebných pro vykonávanou práci, se ukazuje celková *shodnost názoru* respondentů — mužů i žen — na uvedené otázky.

Přistupme nyní ke statistickému rozboru hodnocení důležitosti vybraných činitelů pro

nabývá činitel (6) s indexem významnosti 4,0.

Analýzou pořadí významnosti vybraných činitelů pro spokojenost v práci, uvedených v tab. 11, docházíme tedy k závěrům:

Všechna mládež, kterou reprezentuje soubor 1587 respondentů naší ankety jako celek, ale i v nich zastoupený soubor mužů a soubor žen naprosto přesvědčivě klade na 1. místo

Tab. 11

Pořadí důležitosti	Soubor M		Soubor Ž		Soubor C	
	I_M	Poř. čís. činitele	I_Z	Poř. čís. činitele	I_C	Poř. čís. činitele
1	4,804 ± 0,064	1	4,783 ± 0,079	1	4,796 ± 0,049	1
2	4,748 ± 0,061	5	4,737 ± 0,087	2	4,381 ± 0,056	2
3	4,154 ± 0,072	2	4,270 ± 0,072	6	4,325 ± 0,048	5
4	3,846 ± 0,063	4	3,667 ± 0,072	5	3,994 ± 0,046	6
5	3,817 ± 0,059	6	3,621 ± 0,070	3	3,730 ± 0,050	4
6	3,461 ± 0,056	3	3,551 ± 0,080	4	3,524 ± 0,043	3
7	3,275 ± 0,062	7	3,355 ± 0,076	7	3,306 ± 0,048	7

Poznámka: Označení „Poř. čís. činitele“ je totožné s jeho číselným označením v anketě (viz též obr. 2).

významnosti rozhodujících činitelů pro spokojenost v práci *odborné znalosti*; v celkovém souboru pak na druhém místě vystupuje *druh*, tj. obsah práce a její *zajímavost* a teprve na třetím místě *odměna za práci*. To je velmi zajímavý jev, jímž se mladí lidé, kteří se zúčastnili naší ankety, poněkud odlišují od mládeže leningradské, která na 1. místo motivů spokojenosti s prací staví její obsah a zajímavost a na 2. místo výdělek. Je ovšem pravda, že objektivně vzato je v současné době u nás systém materiálních stimulů deformován a při existujícím rovnostářství je význam odměny za práci u nás celospolečensky podceňován, čímž se dá vysvětlit zjištěný rozdíl. I když jsme si vědomi nereprezentativnosti souboru respondentů naší ankety a toho, že někteří mladí lidé (a nejen oni) mají přirozený sklon idealizovat vlastní motivy a postoje, stojí za pozornost zvláště pro další výzkumy tohoto druhu, že oba zmíněné výzkumy, které se týkají mladých lidí do 30 let, v naprosté shodě naznačují, že rozhodujícím momentem pro spokojenost v práci není materiální zainteresovanost, tj. výše výdělku. Uvedené sociologické výzkumy (s ohledem na jejich validitu a spolehlivost) naznačují, že detailní rozbor otázky potvrdí hypotézu, že *stimuly materiální a morální působí, pokud jde o vztah mladých lidí k práci, v jednotě, přičemž morální motivy na horní hranici sociální zralosti člověka v hromadném sociálním měřítku uvědoměle převažují*.

Je přirozené, že toto zatím zcela hrubé zjištění se v ČSSR týká jen těch „vybraných“ mladých lidí, kteří se k naší anketě přihlásili, čili mládeže v tomto směru aktivní. Přitom je

zajímavé, že k obdobným výsledkům došli i v Německé demokratické republice, když při sociologickém výzkumu pracovních motivů rozdělili (bez ohledu na věk) pracující ve dvou velkých berlínských závodech (označených jako závod I a závod II) na dvě skupiny („noví“ a „ostatní“) a zkoumali, za jakých podmínek nacházejí pracující (podle jejich mínění) uspokojení v práci.⁹⁾

V obou závodech dohromady byl výzkum proveden u 677 náhodně vybraných osob, přičemž do skupiny „noví“ bylo z nich zařazeno 328 aktivních pracovníků, kteří podali alespoň jeden zlepšovací návrh nebo byli členy socialistického pracovního kolektivu apod. (zjednodušeně tedy, kteří spadají do kategorie respondentů naší ankety), zatím co mezi „ostatní“ zahrnuli ty pracující, kteří tuto aktivitu neprojevují. Respondenti byli získáni náhodným výběrem a na otázku „*Za kterých předpokladů nacházíte uspokojení v práci?*“ reagovali tak, že zcela stejně jako v naší anketě seřadili předem dané odpovědi podle důležitosti od „prvořadých“ přes „druhořadé“ až k „bezvýznamným“, přičemž šlo o tyto vybrané odpovědi:

- dobrá, skutečnému výkonu odpovídající odměna;
- společenské ocenění práce;
- dobry poměr k nadřízeným;
- dobry poměr ke kolegům;
- samostatná a odpovědná práce;
- rozmánitá a zajímavá práce;
- příjemné pracovní podmínky.

Autoři upozorňují, že si musíme být vědomi, že takový způsob přístupu k výzkumu má

⁹⁾ Hahn, T.: *Probleme der Erforschung von Motiven der Arbeit*. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, Berlin 1964, seš. 7, str. 829. — Eichhorn, I. W.: *Wissenschaftliche Leitung, marxistische Ethik und moralische Triebkräfte des umfassenden Aufbaus des Sozialismus*. Einheit, Zeitschrift für Theorie und Praxis des wissenschaftlichen Sozialismus, Berlin 1964, sešit 11, str. 54.

vedle svých předností i četné zdroje chyb a sdělují (Eichhorn I), že významným předpokladem pro pocit uspokojení v práci je i „socialistická organizace práce“, která neměla být při výzkumu mezi odpověďmi opomínaná.

Při zpracování získaných údajů byly jednotlivé odpovědi kódovány opět obdobně jako v naší anketě tak, že označení za „prvořadé“ bylo přiznáno 7 bodů, „druhořadé“ 6 bodů a tak sestupně dále, až označení „bezvýsledné“ obdrželo 0 bodů. Průměry hodnocení jednotlivých požadavků pro spokojenost v práci, určující intenzitu tohoto sociálního jevu, jsou uvedeny v tabulce 12.

Tab. 12

Závod	Pracovní motivy — indexy významnosti						
	a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)
<i>Závod I</i>							
Noví	3,0	1,4	2,4	3,4	3,8	3,7	1,9
Standardní							
odchylka	2,4	1,9	2,4	1,4	2,8	2,6	2,2
Ostatní	3,7	1,1	2,1	3,2	2,1	2,8	2,3
<i>Závod II</i>							
Noví	3,2	1,3	2,5	3,4	4,0	3,1	1,7
Standardní							
odchylka	2,8	1,9	2,4	2,5	2,7	2,7	2,2
Ostatní	3,9	1,2	2,5	3,5	2,6	2,7	2,8

Odměna za práci podle výkonu je ovšem základním principem socialismu, což též znamená, že snaha po spravedlivé odměně za dobrou práci je základem socialistického způsobu chování socialistického člověka. Ale skutečnost zároveň ukazuje, že existují faktory, které pro kladný vztah k práci za socialistických poměrů jsou mnohem významnější, jak o tom svědčí indexy významnosti d), e), f). Tyto faktory by měly být brány v úvahu při interpretaci rozdílů různých vývojových etap přípravy socialistických lidí, jak je představují „noví“ a „ostatní“ východoněmečtí dělníci. Výsledky tabulky zároveň ukazují platnost teoretické téze, že za socialistických podmínek vývoj *moderních produktivních sil* a s ním spojených *změn v charakteru práce* má veliký význam i pro vývoj *morálních pohnutek jednání* socialistických pracujících a jejich života. Je ovšem pravda, zdůrazňuje se v závěru druhé studie (Eichhorn I), že vcelku jde o mnohem složitější komplex problémů, než

byly uvedeny, a že dosavadní výsledky nelze absolutizovat.

Bylo by správné připravit i u nás takový komplexní výzkum pracovních motivů, který by mohl dát vědecky nahlédnout do všech sociálních souvislostí tohoto důležitého společenského jevu. Již nyní můžeme ovšem provést srovnání výsledků naší ankety s výsledky uvedenými v tabulce 12, pokud jde o *pořadí* zkoumaných pracovních motivů a hodnot intenzity těchto jevů, jak byly udány respondenty naší ankety a pracujících, kteří jsou v tab. 12 označeni jako „noví“. Srovnání může však mít zatím opět do určité míry jen formální význam, protože výběr respondentů není proveden podle stejných kritérií, a rovněž volba pracovních motivů nevyhází co do jejich obsahu z nějakého společného nebo sjednocujícího kritéria.

Pokud jde o velikost indexů důležitosti (průměrů), jsou hodnoty v naší anketě poněkud vyšší; to není způsobeno jen vyhraněnějším názorem našich respondentů, jejichž variační šíře údajů v intervalu $< 7; 1 >$ je o něco menší, zatím co výzkum v NDR kvantifikoval údaje v širším intervalu $< 7; 0 >$ — pak by totiž pro průměry údajů platil vztah

$$\bar{y}_{\text{CSSR}} = 0,587 \bar{x}_{\text{NDR}} + 1,$$

ale i specifikou složení souboru respondentů naší ankety, jak jsme uvedli. Zajímavá shoda výsledků obou výzkumů je však v tom, že před indexem charakterizujícím jako motiv spravedlivou *odměnu* za práci (v naší anketě v intervalu $< 0; 7 >$ by bylo $I_c = 3,851$, ve výzkumu NDR 3,1), předcházejí v obou výzkumech (a stejně tak i v sovětském výzkumu!) motivy týkající se *druhu, obsahu a zajímavosti práce* (v naší anketě v intervalu $< 0; 7 >$ by bylo $I_c = 3,967$, ve výzkumu NDR 3,9 a 3,4).

Je tedy zřejmé, že budeme-li mít při pozdějších sociologických výzkumech k dispozici úplnější objektivní údaje o respondentech, zejména o charakteru jejich práce a o jejich kvalifikaci, budeme moci ze zjišťování jejich postojů učinit průkazné závěry o vzájemném vztahu materiálních a morálních pracovních motivů při socialistickém obsahu pracovní zainteresovanosti mladých lidí.

Srovnání našich výsledků s výsledky výzkumu v NDR ukazuje ještě na jednu zajímavost, v níž mladí lidé naší ankety mají v celkovém souboru i v obou souborech dílčích (tab. 11) jednotný a přitom zcela vyhraněný názor: pracovní podmínky a prostředí pova-

žují za nejméně důležitý stimul pro spokojenost v práci (index $I_0 = 3,3$); právě tak „noví“ pracovníci NDR hodnotí předpoklad „příjemné pracovní podmínky“ pro uspokojení v práci téměř za nejméně důležitý (průměrný index 1,8). *Oblast zájmů uvedených respondentů není tedy jen ve sféře jejich osobních hmotných potřeb a osobního pohodlí, ale především ve sféře společenských zájmů a výrobky samé.*

* * *

Naše anketa dále umožňuje posoudit, jak se motivace důležitosti jednotlivých stimulů (činitelů) pro spokojenost v práci vyvíjí s věkem respondentů, a to odděleně v souborech mužských a ženských pro čtyři zvolené věkové skupiny. Indexy důležitosti seřazené podle velikosti intenzity jevu s uvedením pořadového čísla příslušného činitele podle naší ankety udávají tabulky 13a) a 13b). O pořadí rozhodují opět desetiny hodnot příslušných indexů důležitosti.

Rozbor statistických údajů provedeme nyní srovnáním časového vývoje hodnot indexů

důležitosti podle jednotlivých věkových skupin mužských a ženských respondentů:

a) Nejzajímavější jsou rozdíly v posuzování spravedlivé *odměny za práci a odborného vzdělání*: ukazuje se naprosto přesvědčivě, že o posunutí indexu „odměna za práci“ (poř. čís. činitele 5) v celkovém hodnocení předpokladů pro spokojenost v práci až na 3. místo (tab. 11) se v ČSSR opět zasloužily ženy; z tabulek 13a), 13b) je patrné, že zatímco ženy posuzují důležitost tohoto činitele v jednotlivých věkových skupinách až na pátém a čtvrtém místě (průměr jejich celkového hodnocení je podle tab. 11 na čtvrtém místě), muži ve II. a III. skupině (tj. od 19 do 30 let) zařazují odměnu za práci na první místo, zatímco v první věkové skupině je až na třetím místě (průměr celkového jejich hodnocení je shodně s výsledky sovětského výzkumu podle tab. 11 na druhém místě); zde se zřejmě objevuje zákonitá odezva jedné z důležitých sociálních úloh mužů tohoto věku — založit rodinu. Přitom odlišnost indexů důležitosti odměny za práci je mezi muži a ženami statisticky velmi významná (s 99% spolehlí-

Tab. 13a. Mužské soubory ($n = 965$)

Pořadí důležitosti	Věkové skupiny							
	I (15—18 let)		II (19—24 let)		III (25—30 let)		IV (31 a více let)	
	I_{MI} ($n = 57$)	poř. čís. činitele	I_{MII} ($n = 304$)	poř. čís. činitele	I_{MIII} ($n = 365$)	poř. čís. činitele	I_{MIV} ($n = 239$)	poř. čís. činitele
1	4,947	1	4,776 ○	5	4,833	5	4,916	1
2	4,544	6	4,671	1	4,819	1	4,695	5
3	4,281	5	4,296 ■	2	4,074	2	4,096	2
4	4,158	2	4,218	6	4,058	4	4,059	4
5	3,632	7	3,559	4	3,605	6	3,594	3
6	3,456	3	3,336	3	3,479	3	3,456	6
7	3,123	4	3,243	7	3,383	7	3,347	7

Tab. 13b. Ženské soubory ($n = 622$)

Pořadí důležitosti	Věkové skupiny							
	I (15—18 let)		II (19—24 let)		III (25—30 let)		IV (31 a více let)	
	$I_{ŽI}$ ($n = 50$)	poř. čís. činitele	$I_{ŽII}$ ($n = 375$)	poř. čís. činitele	$I_{ŽIII}$ ($n = 137$)	poř. čís. činitele	$I_{ŽIV}$ ($n = 60$)	poř. čís. činitele
1	4,740	2	4,752 ■	2	5,073	1	4,717	1
2	4,620	6	4,715	1	4,847	2	4,350	2
3	4,580	1	4,437	6	3,803	6	4,000	6
4	3,860	7	3,621 ○	5	3,766	4	3,950	5
5	3,620	5	3,611	3	3,686	5	3,883	4
6	3,440	3	3,485	4	3,620	3	3,833	3
7	3,060	4	3,363	7	3,190	7	3,267	7

vostí — reliabilitou, čili na 1% hladině významnosti je např. v tabulkách 13a), 13b) $t_0 = 8,4 > 3$), takže rozdíl mezi nimi můžeme opět přijmout za *obecně platný*. Pokud jde o pořadí činitele „odborné znalosti“ (poř. čís. 1), vykazují sice mužské i ženské soubory ve svém celku přesvědčivě první pořadí (tab. 11), ale není tomu tak ve všech věkových skupinách; zatímco u žen index důležitosti tohoto jevu soustavně stoupá z třetího pořadí v I. věkové skupině, kde $I_{2I} = 4,580$, až do prvního pořadí ve III. věkové skupině s velmi vysokým indexem $I_{2III} = 5,073$, takže především ženy ve věku od 25 let udržují celkový věkový průměr tohoto činitele v pořadí ženského souboru na prvním místě, u mužů je tomu jinak: první pořadí určuje především I. věková skupina, tj. nejmladší muži, a to s poměrně vysokým indexem důležitosti tohoto činitele $I_{MI} = 4,947$, a pak opět IV. skupina mužů, zatímco II. a III. věková skupina hodnotí „odborné znalosti“ až na druhém místě a pro první místo dává přednost spravedlivé odměně za práci. Protože však rozdíly těchto dvou prvních indexů důležitosti [odměny (5) a odborného vzdělání (1)] nejsou u mužů statisticky významné (např. $t_{5.1} = 0,7 \ll 2$), nelze úvahy o uvedených pořadích v jednotlivých věkových skupinách zobecňovat, ani z nich nelze pro sociální zrání mužů vyvozovat nějaké závěry s výjimkou zjištění, že celkové zařazení obou stimulů muži na první a druhé místo (tab. 11) plně odpovídá zájmům socialistické společnosti a je třeba je i ve výchovné činnosti naší společnosti podporovat.

Pokud jde o výchovné působení společnosti na ženy, bylo by správné ve smyslu provedeného zjištění více než dosud podporovat jejich kladné tendence ve věkovém vývoji i pokud jde o rostoucí oceňování odborných znalostí, aby již I. a II. věková skupina (tj. ženy od 15 do 24 let) s větším uznáním a intenzitou hodnotily význam vzdělání a odborných znalostí pro spokojenost v práci. Dnešní stav je zřejmě důsledkem naší dosud nedostatečné péče i mnohých nejasností ve vzdělávání žen při zaměstnání, které v důsledku toho až v pozdějším věku při práci samy poznávají důležitost odborných znalostí pro práci, jak o tom svědčí uvedené poměrně vysoké indexy ocenění tohoto činitele ve III. a IV. věkové skupině.

Hodnocení kvalifikace a odborných znalostí pro spokojenost v práci je u žen dosti složitý problém. Ženy často vlivem různých okolností

opouštějí profesi nebo původní obor studia či vyučení, protože jdou např. za manželem do míst, kde nejsou příslušné pracovní možnosti apod. Tyto momenty spolupůsobí při hodnocení důležitosti odborných znalostí pro spokojenost v práci.

b) Rovněž zařazení činitele „druh práce a její zajímavost“ (poř. čís. 2) na druhé místo v celkovém hodnocení (tab. 11) je především zásluhou žen, které tento předpoklad pro spokojenost v práci hodnotí zvláště ve II. věkové skupině významně výše než muži; v tomto případě shodně s označením ■ v tabulkách 13a) a 13b) je na 5% hladině významnosti $t_{\blacksquare} = 2,7 > 2$, takže tento rozdíl v hodnocení obsahu, tj. druhu práce a její zajímavosti, je nyní s 95% reliabilitou ještě možno považovat pro respondenty ankety za obecně platný. Sociální aspekt tohoto zjištění není ovšem v rozporu se zájmy naší socialistické společnosti a zdá se být v souladu s psychologickými a estetickými zásadami života ženského a mužského mladého pokolení naší epochy.

c) Provokující výsledky vykazuje srovnání, jak respondenti ankety hodnotí činitele „dobrý kolektiv na pracovišti“ (poř. čís. 6). Index jeho důležitosti a *centrální* (mediánové) jeho zařazení v pořadí důležitosti jako činitele středního významu (tab. 11) plně odpovídá průměrnému hodnocení souborem žen na třetím a souborem mužů na pátém místě. Z tabulky 13a) je však patrné, že hodnocení tohoto činitele jednotlivými věkovými skupinami mužů má v celém svém průběhu charakter téměř *lineárně klesající s věkem respondentů*, a to od velmi významného druhého místa v I. věkové skupině s indexem důležitosti $I_{MI} = 4,544$ až po téměř nejméně významné předposlední šesté místo s indexem $I_{MIV} = 3,456$ ve IV. věkové skupině; tento nápadný pokles důležitosti se nejvíce u žen, které v I. věkové skupině zařazují důležitost dobrého kolektivu shodně s muži rovněž na druhé místo, ale pokles důležitosti ve všech dalších věkových skupinách žen představuje snížení toliko o jedno místo v pořadí důležitosti. V této otázce objevuje se tedy u našich mladých mužů společensky nepříznivý jev: *s rostoucím věkem stále se zvětšuje nedocení kolektivu na pracovišti*. Hodnocení důležitosti kolektivu pro spokojenost v práci je ovšem velmi složitá záležitost. V každém případě závisí na tom, jak se měnilo pracovní zařazení respondenta během věku. Četné změny v pracovním zařazení mladých lidí a malá stabilizace jejich pracovního postavení vůbec ne-

príznivě tedy působí i na jejich mezilidské morální vztahy. Protože při výzkumu v NDR činitel „dobrý poměr ke kolegům“ patří mezi velmi významné činitele (průměru třetí v pořadí), bude třeba i u nás přímo na závodech mezi mladými pracovníky exaktně tento jev prověřit, a objeví-li se jeho obecný výskyt, vyvodit z toho závěry pro práci s mladými lidmi na pracovišti.

d) Zajímavá jsou téměř zcela shodná hodnocení činitelů „dobré výsledky práce“ (poř. čís. 3) a „pracovní podmínky a prostředí“ (poř. čís. 7). Tabulky 13a) a 13b) ukazují, že jednotlivé věkové skupiny téměř jednotně řadí v mužských i ženských souborech činitele „dobré výsledky práce“ na místo předposlední a činitele „pracovní podmínky a prostředí“ na místo zcela poslední, přičemž pracovním podmínkám a prostředí I. věkové skupina mužů i žen přikládá ještě téměř střední důležitost, ale po získání pracovních zkušeností již II. věkové skupiny a pak shodně všechny další řadí tohoto činitele na místo poslední; na plnou shodu celkového hodnocení tohoto činitele našimi respondenty a „novými“ pracovníky v NDR bylo již vpředu poukázáno.

e) Pro vysledování *křivky sociálního zrání mladého člověka* je velmi poučné zjištění o tom, jak se projevuje nejen u mužů, ale opět zcela souhlasně i u žen hodnocení činitele „kvalita řízení a organizace práce“ (poř. čís. 4); tento činitel byl při výzkumu v NDR neprávem opomenut.

Vývoj hodnocení důležitosti kvality řízení a organizace práce projevuje v mužském i ženském souboru zcela správné tendenci s věkem respondentů stále rostoucí, a to v obou souborech shodně od nejméně významného sedmého místa v I. věkové skupině s indexem 3,1 až po centrální čtvrté místo ve III. věkové skupině s indexem 4,1 u mužů a 3,8 u žen; to znamená, že naše mládež po začlenění do pracovního procesu zprvu nedoceňuje význam řízení a organizace práce, protože k tomu nebyla ani na školách dostatečně připravena, a teprve v době sociálního zrání až do 30 let věku si v pracovním procesu důležitost kvality řízení a organizace práce se stále rostoucí intenzitou uvědomuje (muži více než ženy); při dosažení společenské zralosti, charakterizované v hromadném sociálním měřítku průměrným věkem 30 let (tj. horní hranicí sociálního věku mládeže), nabývá intenzita tohoto jevu *maxima*, které se již dále nezvětšuje. Tvar rozložení *distribuční křivky* tohoto so-

ciálního jevu je možno vědecky založeným sociologickým výzkumem přesně zjistit; je nepochybné, že se bude blížit tvaru normálního distribučního rozdělení. Exaktnímu ověření tohoto poznatku, který je vysloven zatím hypoteticky, budu se věnovat v některém z příštích výzkumů; dá se očekávat, že bude otestován jako další důkaz správnosti naší hypotézy o zákonitěm sociálním zrání mladého člověka po dobu jeho sociologického věku, tj. zhruba do 30 let.

Závěr

Uvedené výsledky, které charakterizují při dané přesnosti ve svém celku kladně tu část našich mladých lidí, která se zúčastnila ankety, svědčí o společenské síle socialismu, o níž se můžeme opřít při výchovném ovlivňování celé naší současné mladé generace. Zkoumání aspoň částečně přispělo k tomu, že známe, na jakých objektivních základech se tvoří motivace typické pro socialistickou mládež a v čem spočívají předpoklady a obsahová stránka ideologické práce mezi mladými lidmi pro rozvíjení jejich socialistického vztahu k práci.

Zkoumání dále ukázalo, že jde o úlohu velmi složitou, k jejímuž plnému probádání, zvláště též pokud jde o správné postížení *váhy* každé *jednotlivé odpovědi* v rámci všech odpovědí ostatních, bylo by třeba exaktně založených sociologických a psychologických výzkumů. Srovnatelnost výsledků zkoumání vztahu k práci v jednotlivých socialistických zemích pak vyžaduje jednotně zaměřit obsah těchto sociologických výzkumů na prozkoumání objektivních materiálních podmínek, v nichž jedinci působí, a ideálních požadavků uváděných pracujícími, dále na přesné zjištění jejich skutečného chování v situacích, které nás zajímají a konečně na objektivní postížení mínění lidí o sobě samých; takové výzkumy by ovšem měly být uspořádány tak, aby zkoumání bylo reprezentativní pro všechnu mládež určitého věku. Že tomu zatím tak není, zvláště též pokud jde o reprezentativnost výsledků dosavadních výzkumů, o tom svědčí jejich nízká spolehlivost (reliabilita), způsobená také velikým rozptylem jednotlivých údajů respondentů; k tomuto zjištění nás přivedlo nejenom zpracování výsledků naší ankety, ale zcela stejně na to poukázal i výzkum provedený náhodným výběrem ve dvou závodech v NDR, jehož spolehlivost při zvoleném počtu respondentů rovněž není větší než 68%.⁹⁾

Právě tak bude třeba v příštích pracích a studiích tohoto druhu nalézt příčinnou souvislost těch zjištění a závislostí, které se ukazují jako statisticky významné a jejichž výskyt i platnost je tedy možno zobecnit. Zatím jsme na některých místech takový postup toliko naznačili.

Výsledky naší ankety přes všechny výhrady, které k této technice sociologického výzkumu mohou být vzneseny, ukazují, že an-

keta může být jedním z vhodných nástrojů zkoumání vztahu mladých lidí k práci, že forma anonymní ankety respondentům dovo-luje, aby vypovídali pravdivě, protože dobro-volně se hlásící respondenti nemají žádného důvodu k podvádění. Problémem ovšem zů-stává otázka reprezentativnosti a validizace, které může být dosaženo kombinací této tech-niky doplňující s jinou, pro daný problém vhodně zvolenou technikou základní.